

הקדשת ר' בצלאל הכהן לאב"ד דווינסק חתוך אוצר הספרים של ישיבת 'ניר' מערכת 'עלוני חמדא'

ראשי פרקים:

1. מבוא ביוגרפי

2. ההקדשה ותצלומה

מבוא ביוגרפי

בשנת תרכ"ט (1869) הוציא לאור הרב בצלאל הכהן, המו"צ המפורסם בוויילנא, את ספרו הראשון "ראשית ביכורים". באותו זמן, רבה של העיירה דווינסק¹, אף היא בליטא, היה ידידו הרב שאול זעליג הכהן, מגדולי הרבנים שניהנו בעיר זו במהלך הדורות. הרב בצלאל הכהן שלח לידידו אב"ד דווינסק עותק מספרו החדש, ובפתיחת הספר רשם בכת"ק הקדשה נדירה, המאפשרת ללמוד על יחסו לרב שאול זעליג הכהן והערכתו המופלגת כלפיו.

במשך השנים התגלגל הטופס הנ"ל של "ראשית ביכורים" לספרייתו של הרב ישראל פורת מקליבלנד, תלמיד הראי"ה קוק ומחבר ספרי "מבוא התלמוד", שנפטר בשנת

¹ שמה באותו זמן: דינאבורג. שמה כיום, מאז הרבע הראשון של המאה הקודמת: דאוגאופילס.

תשל"ד. חלקים גדולים מעזבונו הגיעו על ידי נכדו לשיבת 'ניר' בקריית ארבע, שם שוכן כיום הטופס הנ"ל של "ראשית ביכורים"; אנו שמחים להביא את ההקדשה לדפוס – תצלום ופיענוח – לטובת שוחרי תולדות גדולי ישראל.

בטרם נפרט את תולדותיהם של שני הגאונים – השולח והמקבל – נציב יד ושם לרב ישראל פורת זצ"ל, בהזכרת קווים קצרים לתולדות חייו:

הרב ישראל פורת נולד בירושלים תרמ"ז (1887), למד בשיבות "עץ חיים" ו"אהל משה" יחד עם הרב משה בלוי אצל הרב יעקב אורנשטיין, ונסמך להוראה מהרידב"ז והרב חיים ברלין. בתרס"ו ייסד בירושלים את המוסד "בית ועד לחכמים", וכן עמד בראשות המוסדות "דורש ציון" ו"בני ציון"; בתקופה זו היה מקורב לרב שמואל סלנט, ובהמשך לרב יוסף חיים זוננפלד ובייחוד לרא"ה קוק, אצלו למד בישיבה שביפו ומאז החשיב אותו לרבו המובהק². בימי מלחמת העולם הראשונה ארגן וניהל את עזרת המוסדות האירופיים והאמריקניים ליושבי הארץ, והיה שותף בענייני הנהגה מרובים. בשנת תר"פ היה בין התומכים בבחירת הרא"ה לרבה של ירושלים. בשנת תרפ"ג נאלץ לעזוב את הארץ עקב קשיי פרנסה ועבר לארה"ב, בה התיישב תחילה בעיר פליינפלד שבניו ג'רסי, וכן לימד זמן קצר בישיבת רבנו יצחק אלחנן. בתרפ"ה נתקבל לרב בקליבלנד (אוהיו), בה ישב עד פטירתו. במשך השנים כיהן כיו"ר מרכז הרבנים בקליבלנד, וכן היה שותף לארגוני רבנים רבים. עמד בקשרי מכתבים עם גדולי הארץ³, וכתב במשך השנים מאמרים תורניים רבים, אך פרסומו הגדול בא לו מסדרת ספריו הגדולה "מבוא התלמוד", שזכתה להתקבל בכל אתר. נפטר בתשל"ד בגיל שמונים ושש שנה, וארונו הועלה ארצה ונטמן בירושלים⁴.

כעת, בטרם הבאת לשון ההקדשה, נקדים בתמצית מתולדותיהם של שני הידידים והכהנים הגדולים, הרב בצלאל הכהן והרב שאול זעליג הכהן:

² הרב מנחם פרוש שמע מהרא"ה "שמכל תלמידיו הוא מוצא סיפוק נפש יותר רב מלבד רבי יעקב משה שעל זה אינו צריך לדבר, אך גם מרבי ישראל פורת" (בתוך החומות, ירושלים תש"ח, עמ' 55 – הכוונה לתלמידיו שביפו). ראה גם מכתבי הרא"ה אל הרב פורת: אגרות הראיה ח"א איגרת קנ"א, שו"ת עזרת כהן סי' נ"ד.

³ ראה שו"ת אגרות משה או"ח ח"א סי' כ', שם סי' ל"ז, יו"ד ח"א סי' קל"ה, שם סי' קמ"א, אה"ע ח"א סי' ק"ז; וכן דברות משה עמ"ס שבת עמ' ס"ב ד"ה והנה. ראה גם שו"ת נזר הקודש (לגר"מ רוזין) סימנים מ"ו, פ"ה, קכ"ב, קמ"ה, ו'הפרדס' ל"ב חוברת ב' עמ' 7 (הערת הגר"א הענקין), וכן אבן האזל חלק ד' בסוף ההשמטות, דף 93 ד"ה בפ"ט.

⁴ ראה: 'בתוך החומות' עמ' 55–56, 'תולדות אנשי שם', ניו יורק תש"י, עמ' 98–97, 'הפרדס' שנה מ"ח [תשל"ד] חוברת י' עמ' 26–27.

הרב בצלאל הכהן, אחיו הגדול של ר' שלמה הכהן בעל 'חשק שלמה'⁵: נולד בשנת תק"פ (1820), נודע בילדותו לעילוי בלתי רגיל, סיים את הש"ס בגיל 13 ובגיל 14 כבר חיבר תשובות בהלכה. בשנת תר"ג, בהיותו בן עשרים ושלוש שנה בלבד, נתקבל למו"צ בוויילנא, תפקיד בו שימש עד סוף ימיו, ונודע כ"הראש והראשון לכל דבר בוויילנא"⁶. חיבר ספרים וקונטרסים רבים, ביניהם שו"ת ראשית ביכורים, קונטרס תוספות ביכורים, הגהות "מראה כהן" על הש"ס, וכן הגהות שנדפסו על התוספתא, הרמב"ם והשו"ע, ועוד. נפטר בשנת תרל"ח בגיל חמישים ושמונה⁷.

הרב אהרן שאול זעליג הכהן למשפחת מאירוב (גוריון): נולד בשנת תקע"ג לערך (1813), למשפחת תלמידי חכמים; אביו, ר' מאיר שלום הכהן היה מבחירי תלמידיו של ר' חיים מוולוז'ין ורב באיוויא, עלה ונפטר בירושלים, ואחיו היה הרב משה יואל הכהן (גוריון) רבה של אניקסוט ובעל שו"ת ראשי בשמים. בגיל 18 בלבד נתמנה לראש ישיבה במינסק⁸, ועד גיל ארבעים סירב לקבל על עצמו רבנות. בשנת תרי"ג לערך נתמנה לאב"ד בריינסק, בהמשך שימש זמן קצר כרבה של פרוז'ין, ובתרכ"ה נתמנה לכהן כרבה של הקהילה האשכנזית⁹ בדווינסק לאחר הג"ר לייב זלקינד (ר' לייב בטלן). נפטר בתרל"ט, ולאחר עשרות שנים נדפסו ספריו "תשובות לשואל" (וילנא תרפ"ט) ו"מגן שאול" (ירושלים תש"ז)¹⁰.

⁵ שהיה צעיר ממנו בעשר שנים ולמד ממנו תורה, כפי שכתב בהקדמה לספרו "בנין שלמה", וילנא תרמ"ט, עמ' א': "...איזה מסכתות שלמדתי אצל מר אחי הגאון האמתי מו"ה בצלאל הכהן זצלה"ה".

⁶ לשון האדר"ת, מובא בספר 'אדרת אליהו', ירושלים תשס"ג, עמ' ל"ו. בעמ' ל"ה מובא עוד מדברי האדר"ת עליו: "בהיותי בוילנא בפורים שנת תרכ"ה ולא היה לי מכיר זולת אוהבי וידידי עוז הגאון הגדול הצדיק יסו"ע הרב רבי בצלאל זצ"ל, ונסתפקתי עם אשלח לו מנות לקיים מצות היום, ויראתי להקרא ריע לגדול הדור כמוהו". לתשובתו והערותיו של הנצי"ב מוולוז'ין על 'ראשית ביכורים', ראה שו"ת משיב דבר ח"ב סי' ק"ד.

⁷ ראה: ספר "עיר ווילנא" ח"א, וילנא תר"ס, עמ' 61–55, מוריה שנה כ"ב גליון ה'–ז', ירושלים תשנ"ט, עמ' צ"א–צ"ב.

⁸ בתקופה זו עמד בקשרים עם ר' יצחק אלחנן ספקטור (ראה שו"ת באר יצחק יו"ד סי' כ"ז) ואחרים. ראה גם שו"ת משיב דבר ח"ד סי' כ"ו: "...דהנני מסכים לדעת הרב הגדול מו"ה ליב שי' מו"ץ דפה [=דווינסק] להתיר איתתא דא לעלמא, באופן שיצטרף עמנו הרב הגאון מ' שאול זעליג שי"י".

⁹ קרי ליטאית – בנפרד מקהילת חב"ד בעיר, שבראשה עמד אז ר' אריה לייב זיווב תלמיד ה'צמח צדק'. לאחר פטירת הרב שאול זעליג הכהן נתמנה לרבה של דווינסק הרב ראובן (ראובל'ה) הלוי, ואחריו ר' מאיר שמחה הכהן בעל "אור שמח" ו"משך חכמה"; ולאחר פטירת רבה הנ"ל של הקהילה החב"דית נמתנה על מקומו ר' יוסף רוזין, הרוגאצ'ובר.

¹⁰ ראה: ספר "נחלת אבות" ח"א, וילנא תרנ"ד, עמ' 20, שנתון 'ארשת' כרך ה', ירושלים תשל"ב, עמ' 371–369, שנתון 'שנה בשנה' תשמ"ח עמ' 385–381.

לשון ההקדשה:¹¹

¹הנני להגיש נא הלום את דבר ראשית בכורי הגיוני בתורת ה', לפני כבוד
²מרן הרב הגאון האמיתי המפורסם בגאון תורתו ויראתו הקדושה בכל
תפוצות ישראל, ³ראש גולת אריאל, נזר ישראל ותפארתו, סיני ועוקר הרי
הרים, שלשלת היוחסין למעלה בקודש הקדשים, ⁴כקש"ת מו"ה שאול זעליג
הכהן נ"י, הגאון אב"ד דק"ק דענאבורג יצ"ו - וימחול נא לקבל את ספרי
הקטן הלז ⁵לרצון, מהמברך אותו בברכת כהן לכהן, ובברכת השנה, וביום
הכסא יזכרהו נא ה' בספרן של צדיקים ⁶גמורים שכי"ר ב"י* לחיים טובים,
ארוכים ולשלום. ויוסיף נא לו ה' מן השמים שנות חיים ארוכים, ולהגדיל
⁷קרן התורה, וכסא כבוד גאון תורתו הרמה יגדל נא סלה ועד ביאת גואל
צדקנו, ובשוב ה' שבות ⁸עמו עיניו תחזינה בב"א, המברכו נא בשם ה',
באהבה, בצלאל הכהן מווילנא

הנני להגיש נא הלום את דבר ראשית בכורי הגיוני בתורת ה' לפני כבוד
מרן הרב הגאון האמיתי המפורסם בגאון תורתו ויראתו הקדושה בכל
תפוצות ישראל, ראש גולת אריאל, נזר ישראל ותפארתו, סיני ועוקר הרי
הרים, שלשלת היוחסין למעלה בקודש הקדשים, כקש"ת מו"ה שאול זעליג
הכהן נ"י, הגאון אב"ד דק"ק דענאבורג יצ"ו - וימחול נא לקבל את ספרי
הקטן הלז לרצון, מהמברך אותו בברכת כהן לכהן, ובברכת השנה, וביום
הכסא יזכרהו נא ה' בספרן של צדיקים גמורים שכי"ר ב"י* לחיים טובים,
ארוכים ולשלום. ויוסיף נא לו ה' מן השמים שנות חיים ארוכים, ולהגדיל
קרן התורה, וכסא כבוד גאון תורתו הרמה יגדל נא סלה ועד ביאת גואל
צדקנו, ובשוב ה' שבות עמו עיניו תחזינה בב"א, המברכו נא בשם ה',
באהבה, בצלאל הכהן מווילנא

¹¹ המספרים הקטנים בתחילת חלק מן המילים, מציינים מעבר לשורה הבאה בכתב היד.

* = שכמות ושכמותם ירבו בישראל.